

Dr.Öğr.Üyesi Mustafa Can TEZİÇ.

TL2037 Türklerin Moğol ve Tunguz Kökenli Komşuları

Örnek Sınav

1. Evenklerin Coğrafi Dağılımı hakkında bilgi veriniz. (25 Puan)

Evenklerin yaşadıkları coğrafya ele alındığı zaman oldukça geniş bir alan karşımıza çıkmaktadır. Evenkler geniş bir coğrafya içerisinde pek çok farklı etnik grup ile de tarih boyunca birlikte yaşamışlar ve bu gruplar ile iletişime girmişleridir.

Bu geniş coğrafya incelendiği zaman batıda Ob ve İrtiş nehirleri. Doğuda Ohot denizi kıyıları ve Sahalin adası. Güneyde Angara nehrinin yukarı bölgeleri, Baykal ve Amur nehri havzası. Kuzeyde ise Kuzey Buz Denizine kadar uzanan bir bölge ortaya çıkar. Bugün Rusya Federasyonunun sınırları içerisinde yer alan bu alanın dışında Çinin kuzey doğusunda Mançurya (Hingana) bölgesi ve Moğolistanın üst İro ve Bur-Nur gölü etrafında da Evenkler tarihsel olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

Rusya Federasyonu içerisinde Evenklerin idari olarak yaşadıkları bölgeler (rayon) incelenecek olursa;

Tümen ve Tomsk Oblastları, Krasnoyars Krayında (Turuhanskiye Rayonu ve Evenk National Okruk, Baykitskim, İlimpiyskimi ve Tunguso-Çunskim), Taymır milli okrugun da (Dudunskim ve Avamskiye rayonları).

İrkutsk Oblastın da bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Bodaybinskiye, Katangskiy, Kaçugskiye ve Kirenskiy).

Çita Oblastın da bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Kalarskiye, Tungiro-Olekminskiye, Tungokoçenskiye).

Amur Oblastında bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Djeltulakskiye, Nyukjinkiye, Zeyskiye, Zeysko-uçurskiye, Verhne-Bureinskiye, Verhne- Selemdjinskiye).

Buryatya da bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Barguzinskiye, Bauntovskiye ve Severo Baykal'skiye).

Yakutistan da bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Olekminskiye, Tokkinskiye, Tommotskiye, Ust'-Maiskiye, Aldanskiye, Uçurskiye, Timpgonskiye, Verhne-Kolimskiye).

Bunun dışında Habarov ve Sahalin bölgelerinde de Evenkler bölgeleri bulunmaktadırlar.

Yakutistan da bulunan Evenk bölgeleri (rayon) (Olekminskiye, Tokkinskiye, Tommotskiye, Ust'-Maiskiye, Aldanskiye, Uçurskiye, Timpgonskiye, Verhne-Kolimskiye).

Bunun dışında Habarov ve Sahalin bölgelerinde de Evenkler bölgeleri bulunmaktadır.

2. Evenkler İçin Kullanılan Etnonimler hakkında bilgi veriniz. (25 Puan)

Bu geniş coğrafya içerisinde iklimin ve coğrafyanın belirleyici etkisi ile Evenkler iki temel etnografik gruba ayrılmışlardır.

Bu etnografik gruplardan ilki geyik yetiştiricisi ve avcı olan ve ağırlıklı olarak Yenisey nehrinden Ohot denizine kadar uzanan bölgede yaşamaktadırlar.

İkinci etnografik grup ise at ve hayvan yetiştiriciliği ile meşgul olduğu gibi yer yer tarımla meşgul olmaktadır. Bu grup, güney bölgeleri olarak adlandırılan Baykal ötesi (*Za-Baykal*), Moğolistan ve Kuzeydoğu Çin bölgelerinde ağırlıklı olarak yaşamaktadırlar.

Bu geniş alan ve farklı etnografik gruplar içerisinde Evenkler farklı etnonimler ile çevrelerindeki gruplar tarafından anılırken aynı zamanda kendilerini de farklı etnonimler ile tanımlamaktadırlar.

Geyik yetiştiriciliği ve avcılık ile uğraşan Evenkler bir kısmı kendilerini insan anlamına gelen “*ile*” etnonimi ile tanımlamaktadırlar. Bu grup olarak Lena nehrinin yukarı kısımları, Vitma nehrinin alt bölgeleri ve Yenisey Nehri besleyen Nijneye Tunguska nehri çevresinde yaşamaktadırlar.

Olekmi nehri havzasında yaşayan Evenkler ise kendilerini “*Mata*” olarak adlandırırken, Za-Baykal ve Zeyesko-uçurskogo rayonu çevresinde yaşayan Evenkler kendilerini “*Oroçyon*” olarak tanımlamaktadırlar.

Mançurya bölgesinde bulunan geyik yetiştiricisi Evenkler ise kendilerini “*Yeke*” olarak adlandırmaktadırlar.

Bunun dışında yine at yetiştiricisi olan Evenk gruplar ise boy ve bölgesel isimlerini korumaktadırlar.

Za-Baykal bölgesinde at yetiştiriciliği ile meşgul Evenkler “*Murçen*” atlılar olarak adlanırken, Kumara ve Gan-he yaşayan Evenk gruplar *Kumarçen* adı ile anılmaktadırlar.

Çinin kuzey bölgelerinde yaşayan Evenk gruplar ise Birarı (Biarçen), Solonı (Solon) veya Hinganskiye (Oroçen) olarak kendilerini adlandırmaktadırlar.

Evenkler komşuları ise Evenklere farklı şekillerde adlandırmaktadırlar.

Çinliler Evenklere *Kilin* veya *Tsilin* olarak adlandırılırken yine Çin kaynaklarında Evenklere *o-lun'-çun*, *e-lun'-çun* veya *oroçen* olarak şeklinde adlandırıldıkları da görülmektedir.

Mançurya da ise *Oronçun, Oroçen, Oroçan, Uronço* etnonimlerine rastlanmaktadır. Benzer şekilde Nivhiler *Kili, Oroçi, Kile, Ul'çi*'ler ve Negidallar ise *Kile(n)* etnonimlerini kullanmaktadırlar.

Kilen ayrıca bir Evenk boyudur ve Ohot Denizi kıyılarında *Kilen* olarak adlandırılırlar.

Buryatlar ve Moğollar Evenkleri *Hamnegan* veya *Hamnigan*, Batı Buryatlar *Kaldjakşin*, Yakutlar *Tongus* olarak adlandırılırlar.

Ayrıca Hantlar. *Killem, Kullem*, Selkuplar. *Oljumal, Kir, Koubal-Kal'çakşi*, Asanlar. *Kolçakşin*, Ketler: *İnbatskiye* etnonimlerini Evenkler için kullanmaktadırlar.

Bu etnonimler içerisinde *Tunguz* veya *Tongus* etnonimleri tüm grupları kapsayacak bir biçimde geniş olarak kullanılır. Tunguz etnoniminin kökeni her ne kadar kesin olarak bilinmese de Orta Asya çıkışlı olduğu tahmin edilmektedir.

3. Geleneksel Evenk toplumunda sosyal yapı hakkında bilgi verin. (25 Puan).

Evenklerin geleneksel aile yapısı egzogami üzerine kurulmuştur ve bu anlayış içerisinde gelişen Evenk toplumunda farklı bir aile anlayışı gelişmiştir.

Evenk dilinde anne "*Enit*" baba ise "*Amin*" anlamına gelen kelimeler ile karşılık bulur. Fakat hem anne için hemde annenin kardeşi için "*Negine*" kelimesinde kullanılmaktadır.

Evenklerde aile için özel bir kelime bulunmamaktadır. Ev için "*Dyu*" veya "*Dyugan*" (*Domajniye*) gibi çum sakinlerini karşılayan kelimeler mevcuttur. Bu terimlerin dışında Evenk toplumuna özgün ve çok çocuğu olan kadın (mnogo detnaya jenşina) anlamına gelen "*Hur-huru*" ve "*Budibu*" terimlerde Evenk dilinde mevcuttur. Bu terimlerden "*Budibu*" çok yavrusu olan ayı (*medveditsa s medveşami*) içinde kullanılır.

Bu terimlerin dışında Evenk toplumunda aile ve topluluk anlamı içeren bir başka terim ise "*Tege*" kelimesidir. Bu kelime sırası ile (Kendi – *svoy*, insan – *çelevek*, insanlar – *lyudi*, aile – *sem*'ya, boy – *rod*, halk – *narod*, yabancı kabile – *çujoye plemya*) anlamlarını taşır. Örnek olarak Pod Kamenaya Tunguska nehrinden bir evenk boyu için Nijneya Tunguska nehir havzasındaki başka bir Evenk boyu "*Tege*" yabancı boy (*Çujoy rod*) olarak algılanmaktadır.

XVII ve XX yüzyıl bilinen en eski araştırmalara göre Evenkler büyük aile grupları halinde yaşamaktadırlar. Örneğin: bir Evenk ailesinde bir veya iki balıkçı, yine bir veya iki avcı bulunurken her ailede yine demirci, şaman ve ok – yay gibi silahları yapan bir usta mevcuttur.

Aile içerisinde küçükler büyüklere itaat ederken, ailenin yaşlı fertleri ise küçükleri kollamakla yükümlü idiler.

Yukarıda da belirtildiği gibi aile egzogami üzerine kurulmuştur ve iki aile arasında evlilik ilişkisi varsa evlilik kesinlikle yasaktır. Gençler arasında evliliğin gerçekleşmesi için yedi ila on kuşak boyunca arada akrabalık bağının olmaması gerekmektedir. Fakat yapılan farklı çalışmalarda bu sayı farklı bölgelerde dört ila on kuşak arasında değişmektedir.

Egzogami prensibi üzerine kurulu bir yaşam süren Evenkler, göçebe bir yaşam tarzı çerçevesinde karşılaştıkları farklı boylar ile evlilik yolu ile genişleyebilmektedirler. Farklı köklerden gelen iki aile evlilik yolu ile birleşir.

Kışı tek başlarına geçiren aileler yazın gelmesi ile birleşmekte ve birlikte daha uygun arazilere göç etmeye başlamaktadırlar. Evenkler bu şekilde bölgesel topluluklar oluşturmaktadırlar.

Yaz aylarında bir birine yakın olan boylar beraber göç etmedikleri zaman ise, boylar arasında ziyaretler görülmektedir. Genellikle avcılarının yapmış oldukları ziyaretlerde hediyeler alıp verilmekte, bunun yanı sıra boylar arasında değiş tokuşlar yapılmaktadır. Gruplar arasında yapılan değiş tokuşlar genellikle Evenkler için yaşamsal öneme sahip olan geyiklerin alınıp verilmesi etrafında yoğunlaşır.

Yasaklar, değiş tokuş, çeşitli kararların alınması ise yönetici boy tarafından belirlenir.

4. Karşılıklı Yardımlaşma olgusunun Amur Bölgesindeki etnogenez süreç üzerindeki etkisini tartışınız. (25 Puan)

Bölgede karşılıklı yardımlaşma prensibi üzerine kurulan birlikler hala ismi ile bilinen soy gruplarıdır. *Hala* kelime olarak yol, farklı yönden, dağıntık kollardan bütünden ayrı anlamlarına gelen bir terim olarak daha iyi yaşam koşulları bulmak için yeni bölgelere yerleşen grupları birleştiren bir yapıdır. *Hala* terimi farklı etnik gruplar arasında *Doha*, *Zamula* veya *Duha* olarak da adlandırılmaktadır .

Farklı kökenlerden gelen grupların karşılaşmaları bazı durumlarda önce çatışmalara sonra da evliliklere dönüşebilmektedir. Uzun süre birlikte yaşayan gruplar süreç içerisinde akraba gruplar oluşturmaya başlamışlardır. Öyle ki akrabalık ilişkisi sonucunda soy aidiyeti geliştiren bu gruplar daha ileriki süreç içerisinde kendi aralarında evlenmeyip farklı gruplar ile evlenmekteydiler.

Karşılıklı yardımlaşma amacı ile bir araya gelen grupların evlilik yolu ile oluşturduğu bütünlük ve devamındaki dinî törenler komşu (bölgesel-territorial) toplumların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ailelerin veya aile gruplarının sürekli hareket (göç) hâlinde olması süreç içerisinde yeni soy gruplarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni soy grupları aynı etnik gruba dâhil iki veya daha fazla farklı soy grubunun karşılaşmasından oluşabildiği gibi farklı etnik gruplardan gelen soy gruplarının da birleşmesinden oluşabilmekteydiler.

Soy gruplarını oluşturan kollardan oluşumu asıl gruptan kopma ve yerleşilen yeni bölgede farklı bir etnik sistem içerisinde asimilasyon veya konsolidasyon gibi nedenlere bağlıydı. Bu etkileşimin sonucunda kendine özgü yeni soy grupları (etno-sosyal organizmalar) oluşmaktaydı. Bölgedeki gruplar arasındaki ilişki düzensizdi ve gruplar etnik anlamda homojen değillerdir.

Doğal koşulların zorlaması sonucunda yapılan göçlerin sonucunda ortaya çıkan birlikte yaşam pratiği aynı zamanda bölgede görece homojen bir kültürel bütünlüğünde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farklı etnik kökenlerden gelen soy gruplarının birlikteliği ortak yaşam pratiğinin doğuşuna neden olduğu gibi aynı zamanda kültür olgusu üzerinde de etkili olmuştur.

Şirenk'in (1903) yapmış olduğu çalışmalar bölgedeki ortak yaşamın ve toplumsal normların gelişmesine ışık tutmaktadır. L. Şirenk'e göre Ayı (kültü) bayramı farklı

gruplar arasındaki bağların güçlendirilmesinde önemli etkiye sahiptir. Ayı bayramı gruplar arası yardımlaşmayı düzenleyici bir niteliktedir. Yapılan düzenli kutlamaların yüksek maliyeti bir ayının yakalanıp kutlama gününe kadar beslenmesi zor bir iş olup aileler arasında dayanışmayı gerektirmektedir. Kökleri çok eskilerde dayanan ve düzenli olarak yapılan bu kutlamalar gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde çok önemli yer tutmaktadır.

Özet olarak, bölgedeki sosyal yapı, doğal ve sosyal koşullar karşısında dayanışma çerçevesinde gelişen etnik kökeni farklı grupların birbiri içerisine geçerek oluşturmuş oldukları gruplardan oluşmaktaydı. Bu yapılar aynı zamanda tüm bölgenin kendine özgü ekonomik, kültürel ve sosyal örüntüsünü de oluşturmuşlardır. Gruplar arasında kültürel anlamda çok fazla paralellik kurulmuş, maddi ve manevi anlamda birliktelik sağlanmıştır.